

THUISKOMEN IN EEN VERWEESD HUIS

door Bart Nauta

Op zondag 22 augustus sprak Bart Nauta (1992), onderzoeker bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en eindredacteur van Impact Magazine, op de eerste gezamenlijk herdenking van de Japanse vrouwen- en jongenskampen op Bronbeek. Hieronder zijn toespraak over de betekenis van het Indische oorlogsverleden.

Toen Merijn Ritmeester, bestuurslid van Stichting Herdenking Jongenskampen, mij een bericht stuurde en polste of ik interesse had in het uitspreken van deze rede, was mijn eerste reactie: 'Oké, goed, maar weet hij wel dat mijn grootouders buitenkampers zijn? Ik vroeg me dat vertwijfeld af, en als hij daarachter zou komen, zou ik dan nog wel uitgenodigd zijn?' Gelukkig, in het gesprek dat volgde drukte Merijn mij op het hart dat het geen enkel probleem was. We hebben namelijk, Merijn en ik, en jullie, aanwezig hier op deze herdenking, een gedeeld verleden.

Vandaag herdenken we de slachtoffers van de Japanse vrouwenkampen en jongenskampen in voormalig Nederlands-Indië. We staan stil bij de familie en vrienden die we in Azië hebben moeten achterlaten. We denken aan de eerste generatie die de Japanse bezetting van Nederlands-Indië in levende lijve heeft meegemaakt. We denken aan hun ervaringen in de kampen maar ook aan de directe periode daarna: de Bersiap, de onafhankelijkheidsoorlog, en het gedwongen vertrek naar Nederland.

Mijn opa en oma, ook vandaag hier aanwezig, hebben het zelf meegemaakt, in Garoet en Jogjakarta. De mogelijkheid dat zij op deze herdenking aanwezig konden zijn, was een belangrijke reden direct op de uitnodiging in te gaan. Het is voor mij vandaag, om persoonlijke redenen, een heel bijzondere dag.

Als ik aan dit gedeelde verleden van ons denk, dan herinner ik mij meteen hoe mijn opa, geëmotioneerd door de verhalen over de oorlog die hij mij toevertrouwde, met tranen doorlopen ogen het volgende zei:

'Bart, ik heb zoveel meegemaakt. Zoveel. Je zult nooit begrijpen hoe het is geweest.'

Mijn opa wijst op misschien wel het pijnlijkste gevoel, dat van niet begrepen worden. Niet omdat de ander dat niet wil, maar omdat de ander, van een nieuwe generatie wellicht, niet dezelfde ingrijpende gebeurtenis heeft meegemaakt. Het is daarom dat de eerste generatie steun vindt bij elkaar, hier op de herdenking, op de Pasar Malam in Den Haag, of op Indorockavonden tussen het dansen door. Een blik is genoeg voor een verstandhouding die meer dan 75 jaar terug gaat.

Een langgerekt afscheid

Hoe moeten wij, ik van de derde generatie, u van de tweede of vierde, misschien zelfs vijfde generatie, ons verhouden tot die onvoorstelbare oorlog?

Ik denk dat we een plicht hebben, een plicht om te willen weten, om te onderzoeken. We moeten proberen de ervaringen van de eerste generatie zien te begrijpen. Door te lezen in boeken over de Japanse kampen, over het kolonialisme, de onafhankelijkheidsoorlog. Het zien van documentaires, films, en bovenal, nu het nog kan, door te luisteren naar verhalen van hen die nog onder ons zijn.

Je zult horen over de ontberingen in de kampen, maar ook over de heldhaftigheid en onderlinge solidariteit. Over hoe het was om te overleven in volledige isolatie van de wereld in een overbevolkt kamp,

en in permanente angst voor Japanse maatregelen. Hoe in het laatste jaar van de Japanse bezetting de hongersnood uitbrak en de geïnterneerde vrouwen en kinderen, zoals ook de Indonesische bevolking, op de grens van de dood hebben moeten overleven.

Veel kinderen zijn in de kampen wees of halfwees geworden. In 1946 schreef de directeur van de commissie die zich na de oorlog over de Indische pleegkinderen ontfermde, dat het gedrag van de geïnterneerde kinderen gekenmerkt werd door een sterk gevoel van eigenwaarde. De kinderen zagen hun internering veelal als een offer én als een onderscheiding. Maar, merkte de directeur van de commissie op, daarvoor was in Nederland echter onvoldoende begrip.

Nic Beets, arts-psycholoog, zelf krijgsgevangene in de Japanse kampen, omschreef de Bersiap-tijd en onafhankelijkheidsoorlog als een nog traumatischere periode dan die er aan vooraf ging. Het was, voor u als eerste generatie, een langgerekt en gruwelijk afscheid. Onthecht en verweesd van het land waarin u geboren was.

Het verleden ontmantelen

Onderzoek is ook altijd zelfonderzoek. Bovenal is onderzoek je dingen kunnen voorstellen. In de woonkamer van mijn grootouders luisterde ik naar de adembemende verhalen van mijn opa, die ons tezamen van een buitenwijk in Nederland, zo transporteerde naar de bossen van

- ① Bart Nauta
- ② Grootouders van Bart Nauta
- ③ Willem Frederic Karel Oetgens van Waveren Pancras Clifford en zijn ouders.
bron: Bart Nauta

Java, waar mijn opa vocht tegen tijgers en tegen pythons, van een meter breed en wel tien meter lang. Die verhalen van Indonesië zijn groots, onvoorstelbaar soms. Hoewel ik er toen nog nooit geweest was, verlangde ook ik terug naar het verre Java.

Ook de verhalen over de oorlog waren onvoorstelbaar. Zoals gezegd, mijn beide grootouders waren buitenkampers. De vader van mijn oma aan moederskant, Willem Frederic Karel Oetgens van Waveren Pancras Clifford (Soerabaja, 14 april 1910), was een nipponwerker in de textiel fabriek in Garoet. Mijn opa Albert Severijn, geboren in 1930, was een halfwees uit Rembang, die met de Japanse inname van het weeshuis Don Bosco in Soerabaja, op straat kwam te staan en zo samen met zijn twee broers moest rondzwerven, bedelen en stelen om te overleven. Twee andere broers waren matrozen die na de Slag in de Javazee tewerk werden gesteld aan de Birmaspoorweg en in Japan.

Die verre familieleden waren nooit ver weg. In de woonkamer van opa en oma hangt een foto van een knappe Indische man, kaarsrecht geposeerd voor de fotograaf. Het is de vader van mijn oma, die op 9 oktober 1945 in de sawahs vlak buiten Garoet, is onthoofd. Hendrik, de broer en beste vriend van mijn opa, is ergens in 1944 verdwenen, opgepakt door de Japanners, en volgens geruchten die door mijn moeder en mijn tantes zijn verteld, levend door de Japanners in brand gestoken. Deze verhalen laten mij niet meer los. Tijdens de klanken van de taptoe, ben ik, naast de slachtoffers van de vrouwen- en jongenskampen, in gedachten ook bij hen.

Het begrijpen van het onvoorstelbare, het willen weten, is iets dat me nog dagelijks bezighoudt. Het willen weten is iets wat ik met velen van de nieuwe generaties deel. Je komt ze tegen op herdenkingen als deze, of in de archieven waarin ze speuren naar de verhalen van hun familie. Ze willen het verleden begrijpen, ontmantelen zelfs.

Daarvoor moeten we, als derde generatie, ook naar de ervaringen van de tweede generatie luisteren, zij die in de lange schaduw van de oorlog zijn opgegroeid. Hoe was het voor mijn moeder en anderen om in een Indisch huis op te groeien?

Een plek waar de spanning en angst zich verscholen achter de wederopbouw en achter beeldjes van djatihout. Waar de ouders, en dus ook hun kinderen, in een continue staat van paraatheid verkeerden, want je wist maar nooit of er weer oorlog zou uitbreken. Het is goed om vandaag de dag daarover te praten, om de laatste restjes Indisch Zwijgen tussen de generaties af te breken, door het gesprek aan te gaan en naar elkaar te luisteren.

Dan zal het ook zeker over de mooie zaken gaan. Want hoe fijn is het niet om de voor ons zoete lucht van trassi te ruiken? Om de kunst van pijit te verstaan? Om trots te zijn op je afkomst, te beseffen dat je een kind van de desa bent, in plaats van de polder, zoals al je klasgenootjes.

75 jaar later kunnen we met trots terugkijken hoe honderdduizenden gerepatrieerden hun leven hier in Nederland hebben opgebouwd. Die trots zal langer bij ons blijven dan het verdriet.

De deur naar het verleden

Nu de eerste generatie ons de aankomende jaren zal ontvallen, zullen de nieuwe generaties het stokje van herdenken en herinneren overnemen. Wat betekent dat verleden voor jou? is de vraag die de nieuwe generaties aan zichzelf stellen. Misschien wel de moeilijkste vraag die er is, want je moet woorden geven aan dingen die je voelt. Mogelijk zul je overgeleverd zijn aan clichés. Een vakantie naar Indonesië voelt als thuiskomen, zal mijn moeder zeggen – een cliché maar daarom niet minder waar.

Wat betekent dat verleden? Er is hoe dan ook de trots en inspiratie die ik en andere

derde generatiegenoten uit de verhalen van opa en oma halen. Zo prentte ik vaak in, als ik helemaal geen zin had om te studeren voor een examen: doe het voor hen, laat zien dat zij niet voor niks door die hel zijn gegaan.

Toch vraag ik mezelf soms af: 'Ben ik dan derde generatie?' Natuurlijk, zeker, maar derde generatie wat dan? Immigrant, vluchteling, oorlogsgetroffene? Soms vermoed ik bij anderen van de derde generatie een bepaalde identificatie met het lot en leed van hun grootouders, en voor mij voelt dat onprettig. Ik heb dan altijd de uitspraak van mijn opa, je zult het nooit begrijpen, in mijn achterhoofd. Gelukkig maar, want ik ben in vrede opgegroeid en ook bij vrede staan we stil vandaag.

De Indische identiteit vind ik, als ik voor mezelf spreek, een lastige. Zoek en je zult de kleurrijke en mooie kanten van die identiteit vinden: het samenzijn, het eten. Maar je zult af en toe ook verdwaald zijn door de sporen van schaamte, verdriet of verwarring die de geschiedenis generatie op generatie heeft achtergelaten. Ik durf daarom ook wel te zeggen dat het een ontchecht en verweesd huis is, dat Indisch huis. Voor de eerste generatie die ontworteld is van het land waarin ze opgroeiden, voor de tweede generatie bij wie de oorlog bij wijze van spreken aan tafel zat, en voor de derde generatie die antwoord moet vinden op dit soms paradoxale geheel.

Maar het is niettemin thuis komen in dat ontchechte huis van ons. Dat merken we weer vandaag, we komen thuis. Kom binnen, schuif aan; het is goed en veilig om onder elkaar te zijn. We hoeven elkaar maar aan te kijken en er is vertrouwen, wetende dat we een verleden delen. Aan tafel of met het bord op schoot praten en vertellen we over de vrouwen- en jongenskampen. We moeten dat blijven doen, die deur naar het verleden openhouden, want zo zullen ook de volgende generaties de ervaringen van de eerste generatie én de slachtoffers niet vergeten. Dank u wel.

Deze toespraak is eerder verschenen in het septembernummer van Impact.

Reacties: B.Nauta@arq.org